

Poltretji mesec po usmrtitvi Ceaușescuja je snemalna ekipa hiše Westdeutscher Rundfunk snemala rušenje Leninovega kipa na Trgu svobode tiska v Bukarešti. Snemanju so namenili ves dan, toda dela so se zavlekla dlje, kot so načrtovali. Že kmalu zatem ko so se prve salve pnevmatskih kladiv odbile od sten orjaške novinarske hiše, pred katero je že desetletja kot molčeč grozeč opomin stal osemmetrski kip, so delavci preklinjali ob ugotovitvi, da je kolos trdno zasidran v marmornem podstavku z nenavadno debelimi broneni oporniki. Leninov padeč je prerasel v preizkušnjo potrpežljivosti. Mrzel veter z juga je vel iz smeri bulevarja Kiseleff, od tam, kjer se je v daljni, od smoga megleni prostranosti kot kaka pariška sanjska podoba dvigoval obris slavoloka zmage. Vsak močnejši sunek vetra je radovednežem zanesel v oči zvrtničen pesek, ki je vztrajno mazal tudi kamere in v tankem sloju legal na leče. Ko se je zvečerilo, se je nekaj mimoidočih prekrizalo ob pogledu na medle luči iz smeri varilnikov in brusilnih rezalnikov v rokah delavcev, v njihovi migotavi svetlobi je bilo videti, kot da se tresejo Leninove bronene noge. Naslednjega dne, 6. marca 1990, ko trdni vkopanosti kipa še vedno niso mogli do živega, sta se dva delavca po gasilski lestvi povzpela na njegovo glavo in mu okrog vratu položila debelo jekleno vrv. Že uro zatem jim je uspelo: z jekleno zanko okrog vratu in vlečno silo avtožerjava jim je sedem ton težkega Lenina ob aplavzu nekaj sto gledalcev uspelo izruvat iz zemlje in ga dvigniti pod sivo nebo.

Kip so naložili na ladjo. Položen podolž kot na pare je kot v počasnem posnetku plul po reki Colentina proti toku skoz špalir nemih ljudi in nekdanj tako daljnovidna gesta, ko se je velikanski Lenin prijel za zavihek ovratnika plašča, je bila zdaj, ko je ležal, videti tako, kot da z iztegnjeno roko moleduje. Slaba dva tedna pozneje se je moral od svojega mesta posloviti tudi Petru Groza. Njega, prvega komunističnega predsednika vlade Romunije, možaka z visokim, nagubanim čelom in kot maska togim obrazom, so sredi po njem imenovanega trga blizu medicinske fakultete polili s kričeče rumeno barvo. Eden od zasmehovalcev mu je na dvignjeno roko obesil koš za smeti in mu v grafitu napovedal prihodnost: *Padel boš kot Lenin*. Sotrpina sta se srečala nedaleč od Bukarešte v zapuščenem kotu nekega grajskega vrta, kjer sta iz oči v oči preživela za nizkim opečnatim zidom kot nepokopani trupli.

Ostala sta prazna podstavka. Ob njiju je snemalna ekipa WDR vključila kamero in spraševala mimoidoče, kaj bi bilo po njihovem mnenju treba storiti s preostalimi prazninami. Odgovori so jim odstrli vpogled v dušno stanje države: nekdo je brezupno zaničljivo odmahnil in omenjal spomenik, ki bi opominjal na svobodo govora, nekdo drug je s stisnjeno pestjo zahteval, da bi morali politične simbole zdaj nadomestiti z literarnimi; neka zelo živčna ženska je zamomljala predse, da je njej vse prav, samo da o tem ne odloča provizorična vlada, nazadnje pa je neobrit in neprespan možki, preden je kot vsi drugi brezimeni obrazi za vselej izginil z zaslona, zavpil v mikrofona, da bi bilo treba oba kipa pretopiti v novo obliko, dacio 1300.

Trije člani ekipe WDR so sicer vedeli, kaj je dacia, pri mnogih drugih imenih pa so bili odvisni od informacij tolmača Anghela. S samoumevnim poznavanjem jim je pojasnjeval,

kdo so Mihai Viteazul, Mircea Dinescu ali Mihai Eminescu. Samo v enem primeru ekipi ni odgovoril: ko so vprašali, kdo je Livia, to ime je med zbiranjem izjav namreč omenjala cela vrsta starejših ljudi, je Anghel odgovoril, da tega ne more pojasniti v dveh stavkih. Zgodbo o Livii jim bo raje povedal danes zvečer pri večerji v restavraciji hotela Capşa, zadnji dan, ki ga bo nemška ekipa preživela v Bukarešti.

Anghela so spoznali v Intercontinentalu, najdražjem in najmodernejšem hotelu v mestu, ki je bil nekdanj Ceaşescujev ponos, zdaj, po njegovi nasilni smrti, pa so v njem stanovale snemalne ekipe z vseh koncev sveta. V hotelskem baru v 16. nadstropju, kjer so obveščevalci, prostitutke in tolmači gostom iz tujine brez premora ponujali usluge za devize, so se hitro po prihodu zapletli v pogovor z njim. Ob šanku jih je spravil iz kroga Romunov, ki so divje gofljali, in jih posvaril, naj ne pustijo, da bi jim šarlatani pripovedovali pravljice. V tem mestu da raje verjamejo čenčam kot stvarnosti, to zlo je v Romuniji globoko zakoreninjeno. Njihov jezik premore cel ducat oblik za izražanje verjetnosti in morda je k zmagi nad Ceaşescujem pripomogel tudi njihov vraževerni odnos do besed. Kajti medtem ko so demonstranti na trgu pred univerzo še vzklikali *En narod smo!*, medtem ko so vojaki še kolebali, boji pa so bili v polnem razmahu, naj bi nekaj ljudem uspelo vstopiti v prostore državne televizije in pred kamerami razglasiti, da je država že svobodna. Romuni naj bi televizijskemu sporočilu verjeli bolj kot stvarnosti na ulicah in tako naj bi se potem zgodila romunska revolucija. Trije Nemci so osuplo zmajevali z glavo in sledili Anghlu na strešno teraso. Ko jim je z iztegnjeno roko razlagal mestne vedute, so se hitro sporazumeli o poslu: za sto dolarjev na dan jim bo v prihodnjih dveh tednih priskrbel zgodbe in posnetke za niz televizijskih prispevkov.

V dobri veri, da jim bo pokazal pravo Bukarešto, ki turistom ostaja skrita, so mu sledili po vsem mestu. Srce jim je razbijalo, ko je pred cekajem pokazal na zazidano luknjo in jim povedal, da je to vhod v nezavedno te dežele, sistem podzemnih hodnikov še zmeraj dejavne securitate; če greš skozi to odprtino, prideš na drugi strani točno v diktatorjevo spalnico, prizorišče romunskih nočnih mor. Peljal jih je k zanemarjenim hišam stare četrti vil, kjer so v zaraščenih vrtovih ciganske družine še pred enim tednom kurile parket, ki so ga potrgale s tal v vilah; odkar so se razširile govorice, da je Ceaşescujev klan v resnici romska rodbina, naj bi bile vile spet prazne, cigani pa naj bi izginili. V Ljudski palači, današnjem parlamentu, jih je vodil po neskončnih nizih soban, skozi labirint hodnikov, skrivnih vrat in kraljevskih salonov, katerih marmorna in steburna pompoznost, je povedal, je le tapeta čez beton, montažne stene in votlake. Sledili so mu na Trg zmage na veliko demonstracijo, a njenega smisla in namena niso dojeli; tam je pokazal na stolpnice vsenaokoli nad glavami demonstrantov, ki da so samo votle kulise, nikdar dokončane stanovanjske stolpnice s svežim opleskom pročelij. Ko so hoteli nakupiti spominke, jih je seznanil s pravili vsenavzočega črnega trga, izrodkom buhteče inflacije, ki je vsak kotic v mestu spremenila v neskončen bazar z balkanskim kriljenjem in vpitjem. Na premičnih stojnicah, prodajnih pladnjih okrog vratu prodajalcev in cizah, za katerimi so stali in se prestopali moški in ženske v čepicah, je bilo razstavljeno vse mogoče, od televizijskih elektronk, žarnic in baterij do uniform, odlikovanj in svetinjc padlega režima. Verjetno je Anghel na eni takšnih stojnic staknil tisto staro, v modro usnje vezano knjigo, ki jo je na njihov zadnji skupni večer ob poslovilni večerji v hotelu Capşa položil na mizo z besedami, da jo podarja njegovim nemškim prijateljem v spomin.

Z vljudno radovednostjo so vsi trije stegnili vratove nad knjigo, polno madežev. Šele ko je Fechner, televizijski urednik, na glas prebral bohotno okrancljan naslov *Livia*, so jim zažareli obrazi: prav o tej Livii, so se spomnili, jim je Anghel še dolžan odgovor. Primaknili so stole k mizi, na slepo listali po romunskem besedilu in si ogledovali črno-bele fotografije v sredini knjige. Na nekaj fotografijah je bila bleda deklica z lasmi do ramen in globoko jamico na bradi; na drugih veličastna gorska pokrajina, širni travniki, vaški prizori in majhna hiša s koničastim zatrepom: utrinki iz sveta, o katerem jim je Anghel zdaj začel pripovedovati.

Livia, je začel, hčerka krojača in plesalke, je pred petinsedemdesetimi leti odraščala v neki vasi v Transilvaniji. Tam gori so že od nekdaj v slogi živeli Romuni in Madžari, ponosni so bili na svojo skupnost in plodna polja, ki so jih obdelovali morlaški kmetje. Kadar se je aprila otoplilo in so labodje odleteli na sever, je Livia z drugimi otroci vred hodila k reki. Nekega dne je videla, kako se z dna reke na gladino dviguje nekaj zlatega in ko je z dolgo laktjo segla po predmetu, je iz vode potegnila otroško trobento. Otroci so se zasmejali in vzkliknili, da je trobenta last princa iz Kagrana in ko jo bo prišel iskat, bo našel Livio in jo odpeljal na svoj grad.

Kmalu je zakročila novica, da se je končala velika vojna. Na daljnem zahodu so se zbrali ministri vseh sprtih dežel ter z ukazom strli kraljevino Madžarsko in Livijino vas razglasili za romunsko. Mali Liviji ni bilo lahko razumeti, zakaj madžarski sosedi zdaj vsako jutro obešajo zastavo na pol droga, zakaj se je njen oče, blag krojač, sprl s svojim najboljšim prijateljem Tamásom in zakaj njena mati ves ljubi dan poseda doma in nič več ne pleše. Livia ni več smela s prijateljki k reki in tako je ostajala sama na podstrešju in igrala na trobento princa iz Kagrana.

Nekega dne so iz puste prijahali madžarski huzarji. Kričali so, da so ljudje lahko samo z njimi ali pa proti njim, in kdor je bil proti, ga je čakala smrt. V bitki so opustošili vso vas in ko je Livia s starši bežala iz goreče hiše, so krogle zadele nejprej očeta, potem pa še mamo. In Livia je stala ob starših, nema od žalosti in strahu. Vsa obupana je zapisala na trobento princa iz Kagrana in zaigrala glasno, kot je le mogla. Toda nobenega princa ni bilo ponjo. Namesto princa so prijahali huzarji, se na svojih divjih žrebcih zapodili proti zvoku in preresetali domnevnega nasprotnika. Zgodovina je hotela tako, je rekel Anghel, da so vaščani, zgroženi nad Livijino smrtjo, v dekličinem imenu združili moči in zadušili madžarski upor. Tako je Livia s trobento simbol združitve Transilvanije in Romunije.

Sliši se kot pravljica, je zazehal tonski tehnik Leitner. Anghel ga je izpod čela pogledal. Nedvomno, je razdraženo priznal, se takšne zgodbe sčasoma razvijejo v legende. Toda mar njemu, Leitnerju, današnja anketa pred podstavki kipov Lenina in Groze ni pokazala, da Livia v spominu ljudi še vedno živi? No, torej. Njen mit kot vampir preživi lastno smrt. In Livia hodi med ljudmi predvsem v današnjem času, je rekel Anghel. Zdaj, po preobratu, so v državi podobne razmere kakor takrat, ko je živela Livia. Transilvanski Madžari so dvignili glave, druge manjšine bodo njihovemu zgledu kmalu sledile, romunski državi pa grozi razpad. Če ste torej res iskali simbolni lik, simbol sedanjih razmer v Romuniji, potem je to – vzel je v roke modro knjigo in jo dvignil v zrak – Livia.

Anghel je počasi pogledal vse tri zmedene obraze. Njegovi poslušalci so molčali in vidno je mlelo v njih. Ko je snemalec Dahl tiho in tipaje začel vprašanje o zgodovinski dokazljivosti Livijine zgodbe, ga je Anghel prekinil s predlogom, da se preselijo v kak lokal; v dvomljivem blišču hotela Capşa da se preprosto ne počuti dobro. V lestencih, je zašepetal,

in pod mizami da so tako kot v času Ceaușescuja skriti mikrofoni. Njihov pogovor se snema in potem ga bodo v neki oddaljeni pisarni pisno povzeli, v kakršen koli namen že.

Ko so izstopili na ulico Calea Victoriei, ki je bila kot vse ulice v Bukarešti po šesti uri zvečer, ko so mestu izklopili elektriko, temna skoraj kot v rogu, si je Leitner privihal ovratnik plašča in se poslovil od Anghela in svojih sodelavcev. Bil je utrujen od naporov preteklih dveh tednov, zapustil je trojico in se napotil proti bližnjemu hotelu Intercontinental, ki se je kot stolp visoko dvigal nad mesto. Z druge strani ceste, je Leitner nekaj tednov pozneje povedal za zapisnik, sem se še enkrat ozrl za njimi. Šalili so se še s hotelskim portirjem in potem odšli po ulici, razburjeno so debatirali in drug drugemu iz rok pulili modro knjigo. Naslednje jutro sem pri zajtrku dolgo sedel sam. Ko sem jih že hotel poklicati v sobe, so končno prišli dol, pregoreli in vidno izmučeni od prejšnje noči. Zaželeli so mi srečno vrnitev domov, zanje da se tole še ne bo končalo. Na lastno pest so hoteli podaljšati bivanje za dan ali dva in posneti prispevek o Livii. Anghel se je ponudil, da jih kot vodič pelje v Transilvanijo, Livijina vas naj bi bila takoj za Schäßburgom. Na srečo, je Leitner sklenil svojo izjavo, je za prepričevanja zmanjkalo časa; če bi namreč odpotoval s Fechnerjem in Dahlom, verjetno tudi mene ne bi bilo več nazaj.

Mesec po tem, ko se je Leitner vrnil iz Romunije, je v novici dpa pisalo, da je bil zadnji, ki je videl Fechnerja in Dahla. Od takrat so se za njima izgubile vse sledi. Niti najmanjšega namiga o njih, niti od preiskave romunskih oblasti niti od poizvedovanja svojcev, iskalne akcije s plakati in povpraševanja mimoidočih. Kot bi se udrla v zemljo.

Zdaj, osemnajst let po izginotju, je televizijska hiša WDR iz Romunije prejela filmski trak. Pošiljki je bil priložen dopis Hiše Béle Balázsa iz Târgu Mureșa, v katerem so prosili za pojasnilo. Med pregledovanjem arhivskih gradiv so naleteli na kaseto z oznako WDR in posnetki na traku da so problematični. Z ogledom kopije traku so Kölnčani nepričakovano spet videli Fechnerja in Dahla, kajti kakor se je izkazalo, so bili to posnetki z njune zadnje poti. Razpletajo uganko, kaj se je z Nemcema zgodilo 19. marca 1990.

Na posnetkih najprej vidimo neko železniško postajo. Tabla napisom Gara de Nord pokaže, da gre za glavno bukareško železniško postajo. Sliši se zateglo vpitje nekega prodajalca časopisa, *Dimineața, Dimineața!*, še preden ga zajame kamera in ga vidimo, kako gre mimo dveh shiranih fantov v umazanih capah. Stojita pred veliko tablo z voznim redom vlakov in iz spodnjih vrst jemljeta vstavljene plastične črke. Približa se jima železničar v uniformi, grozi jima in svari, a ga ne opazita, ker sta zatopljena v igro s črkami. Ko zgrabi fanta, se pred kamero z glasnim in skoraj ganljivim vzdihom zaprejo vrata vagona. Okensko šipo cepi rez, ki zunanji svet, ki se takrat že pelje mimo, reže v to, kar je zgoraj, in v to, kar je spodaj.

Zaslon na kratko zabrli, potem pa se odpre široka rečna dolina, za travnato nižavo, ki se razstira v dolžino, se dvigajo strmi griči, temno porasli z gozdovi. Nad gozdovi lebdi megla, tako gosta in bela, kot bi bili v višavah visoko nad zemljo. Iz nepredirnega mrča hipno prhne jata ptic, črn oblak velikanskih letečih nestvorov, ki v divjem vrvenju z usnjato sijočimi krili frfotajo v medlo nebo. V daljavi se odpelje mimo srednjeveška taborska cerkev. Videti je kot iz pravljice, s krožnim obzidjem, več okroglimi stolpi in plapolanjem praporjev, z zavitim

križem, v pogledu čez strešne zatrepe. Potem pokrajino pogoltne tema predora in za trenutek se na tresoči se šipi v vlaku pojavita bleda obrisa Anghelovega in Fechnerjevega obraza.

V naslednjem kadru Fechner stoji na grbinastem tlaku ulice pod obokom iz prhljnih kamnov. Najin vodič Anghel jo je pobrisal, pove v mikrofona. Dobil je svoj obol in izginil. Zdajle sva v mestu Sighișoara, ki mu tukaj živeči romunski Nemci rečejo Schäßburg na Kokli. Livijina domovina ne more biti daleč od tu. Sicer pa naju je to najino potovanje pripeljalo v čisti srednji vek ... Fechner se s širokim zamahom rok obrne in kamera mu sledi skozi tesne, neobljudene uličice, potopljene v hladno svetlobo, mimo prastarih, dvo- ali tronadstropnih hiš, ki so ob prevelikih strehah videti kot zabite v zemljo. Stene so strme in krive, padajo poševno na ulico ali pa se zadušljivo nagibajo nad Fechnerja, ki se zdi čisto majčken. Ko se kamera zavrti okrog njega, za njim po steni huščne senca, orjaško zrase, se obrne in spet izgine. V naslednjem trenutku vidimo modro pobarvana lesena vrata z zlato tablico. Vhod v dolgo, pokrito stopnišče z neštetimi stopnicami navkreber, ki kot nadzemni predor vodi na hrib k neki cerkvi.

Fechner z nekim fantom in nekim dekletom stoji pred cerkvenim portalom. Vračava se od trupla, reče fant v neobičajnem narečju transilvanskih Saksoncev, zato nama je oče oblekel dobre stvari. Ampak truplo se je zavleklo in zdaj se je še meni ustavila ura. Kje pa je vajin oče, vpraša Fechner. Fant ga začudeno pogleda in vzklikne: Aj, on je pa tu gori pogrebnik! In preden Fechner utegne še kaj reči, dekle pokaže na belega metulja in vzklikne: Glej, mejčkna vehca! in pred bratom steče iz slike.

Urni stolp v Schäßburgu se temno in grozeče dviga nad težke strehe s širokimi okenskimi odprtini, ki spominjajo na oprezajoče oči. Zvonovi votlo in težko donijo nad mestom. Za Fechnerjevo glavo se vidi velika številčnica, kazalci kažejo pet. Metrske figure, nemirni duhovi urnega mehanizma izvajajo svoje stoletno dnevno opravilo in odbijejo uro. Ko Fechner opazi, da je v kadru, se nasmehne in si položi dlan na uho ter reče v kamero: Zveni kot Livijina trobenta, kajne? Čakaj, Livia, smeje zakliče proti stolpu, princ iz Kagrana prihaja k tebi!

Potem se svet zavrti: mimo počasi drsi niz pisanih hiš, bela cerkev, potem pa se zasuk kamere konča pri Fechnerju in rumeno pleskani hiši. Nad težkimi vrati, ki vodijo v klet, v nastajajočem somraku plapolja oljenka v obliki žare. To je hiša Draculești, reče Fechner in pokaže na spominsko ploščo na steni. Tukaj naj bi se rodil znameniti nabijalec na kol Vlad Țepeș, imenovani Drakula. Toda bolj naju zanima krčma v kleti te hiše, ker v tem izumrlem mestu že nekaj ur iščeva ljudi. Odide po stopnicah, povleče k sebi težka vrata in jih za trenutek podrži, dokler mu nejasna slika ne sledi v mračno obokano klet, medlo razsvetljeno s svečami in slabotnim sijem stropne svetilke. Vidimo stene brez oken, gole, debele zidove, iz katerih tu in tam moli dlan z dolgimi prsti, kot garderobni kavelj. Z gostilniškega pulta visijo venci česna iz plastike. Čeprav za nekaj mizami sedijo ljudje, je zelo tiho.

Pri eni od miz si starejši par ogleduje fotografije v knjigi o Livii. Ženska se s prstom dotakne odprte strani v knjigi in reče s skoraj bavarskim narečjem, ja, da je res, fotografije so iz nekega filma, ki so ga takrat videli vsi otroci. Točno, prikima moški, in kolikor ve, pravih fotografij Livie ni. V ozadju se nekdo zasmehi; kamera se iščoč obrne in najde mlajšega

moškega, ki s kozarcem piva sam sedi ob vratih. Prave Livie, zakliče z močnim madžarskim naglasom, nikdar ni bilo, obstaja samo Livia iz filma. Skloni se naprej, si pri sveči na mizi prižge cigareto in začne pripovedovati. Film je konec štiridesetih let po naročilu Gheorgiu-Deja posnel Morosow, ruski Eisensteinov učenec. Film politične propagande, namenjen romunski mladini, v katerem dobro romunsko deklico ubijejo hudobni Madžari. To je bila za madžarsko manjšino huda klofuta. Veste, Romuni so si ravnokar že drugič prisvojili Transilvanijo. Madžari so na propagandni film odgovorili z drugo, sinhronizirano zvočno sledjo, s katero so dialoge v filmu obrnili v nasprotje. Ta različica je bila seveda prepovedana, tonski in filmski trak so morali hraniti ločeno, da jih niso dobili. Moški se smeji in iz nosnic puha dim in iztegne roko, prosi, da mu dasta modro knjigo. Veste, reče, na filme se spoznam. Tale tukaj je v vseh ozirih grozljiv. Morosow nikdar ni stopil na našo zemljo, snemal je s prstom na zemljevidu v nekem ruskem studiu. In ker je film ustvaril lastno realnost, je morala ta knjiga slediti vsem napačnim dejstvom iz filma. Tukaj so omenjeni morlaški kmetje, ampak Morlake boste našli čisto drugje; in da se aprila labodje selijo čez Schäßburg, mi je tudi novo. In te fotografije! Takšnih hribov tu pri nas najbrž niste videli, kajne? Vse to so zgolj studijske kulise.

Večerni mrak. V ozadju gola betonska fasada. Fechner ima v roki mikrofona, govori v kamero. Zdaj sta prispela na cilj njunega potovanja, reče, za njim stoji Hiša Béle Balázsa v Târgu Mureșu, filmski muzej z odličnim arhivom. Za danes zvečer so jima potrdili ogled filma *Livia ... Prekine napoved*. Zasliši se glasno kričanje, Fechnerja je vidno zmedlo dogajanje za kamero. Kamera s hitrim zasukom sledi njegovemu pogledu in pokaže razburjeno množico, ki gre mimo vogala, spremlja jo snemalna ekipa z oznako romunske televizijske hiše. Posnetki, ki jih je ekipa TVR še posnela ta večer, so se vtisnili v spomin vsej državi: posnetki nasilnih pohodov in ulični boji Romunov in Madžarov, ki jih nihče ni predvidel; posnetki gonj, kjer drhal bežečemu sledi in ga obkoli z lesenimi letvami in gorjačami, mu zdrobi ude in razkolje lobanjo; posnetki sprevodov z baklami, na katerih zažigajo slamnate lutke in kmetje dvigajo kvišku okrvavljene roglje na vilah; posnetki gorečih hiš, ljudi, ki se opotekajo v krvi, ljudi, ki se zgrudijo, mrtvih ljudi. Na teh posnetkih bi morala biti na robu dogajanja vidna tudi Fechner in Dahl, ki sta se vzpela na stopnice Hiše Béle Balázsa, ker nista vedela, kaj se dogaja na ulicah.

Zadnji kader prikazuje belo steno. Odmev korakov in škripanje premikanja stolov dasta občutek o prostoru, v katerem je kamera. Ženski glas večkrat ponovi *igen igen*, luč se ugasne, neka vrata se tiho zaprejo in začne se film *Livia*, prve pol ure je še ohranjen kot posnetek na Dahlovi kaseti.

V začetnem prizoru kamera počasi potuje po uličici z živahnim vaškim semnjem, skozi gosto gnečo ljudi. Šele ko so vidna zevajoča usta branjevcev, dojamemo, da se film vrti brez zvoka. Dolgo je slišati samo tiho in enakomerno brnenje projektorja, včasih zacvili kak stol ali se kdo od nevidnih navzočih v prostoru zadržano odkašlja. Morda je nemo početje migljivih likov na steni tako srhljivo zato, ker se čuti, da sta tam tudi Fechner in Dahl: vidimo ples skupine žensk, vidimo, kako se njihova lažna krila ljudske noše bočijo v ritmu plesnih zasukov, toda ne slišimo glasbe. Vidimo morlaške kmete, ki jim je režiser odvzel pravo domovino, kako se pri napornih poljskih opravilih smeji, toda ne vemo, zakaj so veseli. Šele

v sredini filma, potem ko nekdo v uniformi prijaha na trg in kulisam okrog njega razglasi nemo poslanico, se dogajanju počasi pridružijo zvoki. Slišimo divje krike sprtih vaščanov, bobnenje napetosti, ki eksplodira ob prihodu kostumiranih huzarjev. V trenutku popolne zmede prečijo hrup doneči koraki, okno zaječi, ko ga nekdo s hitrim potegom zapre, in hrup z ulice tako le še udušen vdira v predvajalnico. To, kar slišimo, so izgredi v Târgu Mureșu, zdaj so dosegli Hišo Béle Balázsa, ki stoji severno od mestnega jedra. Slišimo pobesnelo drhal, vreščijo in skandirajo parole, potem pa se z glasnim žvenketom razbije okno. Potem vse potihne. Eksplozija v prostoru konča predvajanje filma Livia, ki je nazadnje prikazoval deklico ob mrtvih starših. Kamera zelo približa njen blede obraz; njeno jamico na bradi, usta in oči so v globoki senci. Dvigne glavo in obrne obraz proti nekemu izvoru luči, sence na njenem obrazu se omehčajo in njena žalost pridobi odločen izraz. K ustnicam prisloni trobento princa iz Kagrana in v svojem nemem svetu zatrobi signal. Za trenutek je vse tiho in v vzhajajočem soncu komunizma se Livia stopi s slepečo lučjo prevrnjene kamere.